770, 1441—1442, 1479, 1482—1483, 1486—1487, 1503—1504), dar notația « iambel(egus) » ni se pare preferabilă. Pentru cîteva dintre versurile pe care editorul le consideră drept dohmiaci există și alte interpretări, mai bune poate. Socotim, de pildă, că v. 680 = 699 este un trimetru iambic (lipsa dierezei și prezența cezurii pentemimere pledează categoric în acest sens), că v. 782 este o varietate de trimetru constituită din *ia ia sp*, că v. 890 este un monometru anapestic și că v. 1494 este un dimetru anapestic catalectic (scandăm ca scurtă prima silabă din οἰωνῶν aici, ca și în S. *El.* 1059). Din dorința de a obține o schemă cît mai uniformă, editorul interpretează de multe ori drept varietăți de gliconic sau de ferecrateu versuri care au toate șansele de a fi *telesillea* sau *reiziana* (vezi, mai ales, secțiunea 461—504). De asemenea nu credem că are sens să mascăm sub alte denumiri existența unui decasilab alcaic la v. 1469 și a cîtorva metre ionieне la v. 1233 (scandînd, cum e și firesc, ἐχίδ'νας obținem un anacreontic) și la v. 1240—1241. Analizele cantitative care completează schemele metrice scot la iveală simetrii tulburătoare și dovedesc existența unei structuri formale de o mare rigoare. Bazate pe un text care nu comportă ateteze arbitrare, ele ni se par convingătoare și constituie una dintre trăsăturile cele mai originale ale acestei valoroase lucrări.

București, octombrie 1982 *Liana Lupaș*

NÉMÉSIEN, *Œuvres*. Texte établi et traduit par Pierre VOLPILHAC. Paris, Les Belles Lettres, 1975 [1], 153[—156] p. în parte duble.

Din scurta introducere generală, sînt de reținut concluziile. Poetul e din Africa de nord, chiar dacă nu din Cartagina, a scris în tinerețe *Bucolicele*, apoi *Cinegeticele*; poate în anul 284 a rivalizat la Roma într-un concurs poetic cu împăratul Numerianus.

Evident, introducerile speciale la *Buc.* și *Cyn.* sînt mai ample, prima avînd 22 de pagini, a doua 20.

Autenticitatea *Bucolicelor* a fost definitiv demonstrată încă de acum un secol, în ciuda faptului (p. 32—3) că toate manuscrisele ni le prezintă împreună cu ale lui Calpurnius Siculus, căruia i-au și fost frecvent atribuite. Despre un manuscris, pierdut, se spune că fusese copiat de mîna lui Boccaccio (p. 34); două manuscrise (din sec. XV) se găsesc la Bratislava, spune editorul: dar Vratislavia (latinizată) nu e capitala Slovaciei, ci orașul polonez Wrocław (nemțește Breslau). Volpilhac recunoaște (p. 38) că e greu să se ofere o ediție « revoluționară » a *Bucolicelor*, sperînd doar să dea un aparat critic « quelque peu plus précis », după ce a revizuit personal, în fotocopii, zece manuscrise, din care unul ... nu există (de fapt sînt simple adnotări marginale pe un alt manuscris, pus și el la numărătoare). În nota de la aceeași pagină, editorul afirmă că a examinat nu șase (cum spune cu un rînd mai sus), ci unsprezece manuscrise dintr-a doua clasă; de o stemă a lor nici nu poate fi vorba, editorul declarînd în cele din urmă că și-a « ales » manuscrisele după criterii oarecum labile. Despre « la meilleure édition critique », cea a lui Giarratano (e citată doar cea din 1910 !), ni se dau informații contradictorii; se menționează o « ediție » a lui E. Baehrens în trei volume : e vorba de vol. III din *PLM*; « ediția » Duff e și ea în realitate culegerea *Minor Latin Poets*.

La textul *Bucolicelor*, aș putea semnala sistematica respingere a conjecturilor lui R. Verdière, revenirea (după două secole) la o ... punctuație a lui Wernsdorf, renunțarea la o lecțiune pe care la p. 38 o adoptă « beaucoup d'éditeurs », iar la p. 69 « tous les éditeurs »; ba și o conjectură personală (*Buc.* 1,85) : *pinnis* în loc de *pennis*. Greșelile de tipar nu lipsesc, mai ales în citate ori în titluri nemțești.

Cinegeticele au fost scrise între iulie—septembrie 283 și noiembrie 284 (p. 75), ceea ce avem noi părînd numai un fragment (p. 78), nu lipsit de originalitate ori, cel puțin, de cunoașterea subiectului (p. 84; 87). Volpilhac îl amendează și aici pe Verdière, repetă greșeli semnalate mai sus (aici citim A. Baehrens), ne lasă în nesiguranță asupra singurelor manuscrise vechi (trebuie să fi dispărut cîndva, de vreme ce ar fi fost regăsite prin 1854 ! p. 91 n. 7), schimbă siglele edițiilor, a căror ordine alfabetică e din nou defectuoasă.

Au fost incluse în volum și cele două fragmente *de aucupio*, deși editorul înclină să le creadă neautentice, recente (p. 132).

Făcînd abstracție de felul în care a fost stabilit textul, ediția lui Volpilhac e interesantă, mai ales prin « notele complementare » la *Cinegetice* (p. 111—25), unde folosește o bogată bibliografie de specialitate și, de bună seamă, sfaturile părintelui său, «agrégé des lettres et grand chasseur » (p. 14).

Un apendice e consacrat raselor de cîini de vînătoare, altul ne furnizează schemele celor trei soiuri de plase de vînătoare utilizate de greci și romani.

---

[1] La sfîrșitul volumului citim « achevé d'imprimer en janvier 1976 ».

Index nominum de la sfîrşit e folositor, dar incomplet: la *Apollo* lipsesc cel puţin trei locuri (*Buc.* 1,83; 2,55 şi 72), lipseşte şi *Phoebeus* (*Buc.* 1,63); la *Naides* trimiterea nu e (*Buc.* 2) 61, ci 21; etc.

Bucureşti, mai 1984 *Traian Costa*

CLAVDI CLAVDIANI *De Bello Gothico*. Edizione critica e commento di Giovanni GARUTTI. Introduzione al « De Bello Gothico », Bologna, Pàtron, 1979, 113 p.

Volumul pe care îl prezentăm este un comentariu istoric al poemului lui Claudian *De bello Gothico* în vederea ediţiei critice pe care Giovanni Garutti o pregăteşte. Comentariul cuprinde următoarele capitole: *Bibliografia* (cu subdiviziunile: (a) reviste bibliografice; (b) bibliografia generală referitoare la Claudian; (c) limba şi stilul lui Claudian; (d) bibliografia referitoare la poemul *De bello Gothico*; (e) bibliografia istorică; (f) ediţiile critice ale poemului posterioare ediţiei lui Birt, (1892, Berlin). *Războiul gotic* — descriere amănunţită a tuturor aspectelor militare şi politice ale războiului: antecedente (campania lui Alaric în Grecia din 395), izvoarele narative, prezentate sub forma unei antologii de texte cu comentarii de detaliu în notele de subsol, probleme de cronologie, momentele importante ale războiului (bătălia de la Pollenzo, acordul dintre Stilicon şi Alaric, retragerea definitivă a lui Alaric etc.); *De Bello Gothico*, poemul lui Claudian, capitol în care autorul prezintă structura poemului, veracitatea sa, locul şi data recitării.

Cum se vede, autorul reuşeşte într-un spaţiu restrîns să dezvolte o gamă largă de probleme. Bibliografia citată şi discutată critic este impresionantă. Am fi dorit şi o discuţie din punctul de vedere al criticii de text, cum şi încadrarea lui Claudian în mişcarea literară a epocii. Poate că volumul următor, care va cuprinde textul şi traducerea poemului, va conţine şi comentarii referitoare la aceste chestiuni. În orice caz volumul de introducere se impune ca o lucrare de referinţă, ceea ce ne face să aşteptăm cu nerăbdare ediţia propriu-zisă.

Bucureşti, mai 1984 *Gh. Ceauşescu*

MADELEINE BONJOUR, *Terre natale. Études sur une composante affective du patriotisme romain*. Paris, Les Belles Lettres, 1975, XIII + 638 p.

« ... Si une œuvre ancienne cessait de répondre quand on l'interroge avec une méthode nouvelle, ce serait une œuvre morte » spune (p. XIII) cu dreptate Madeleine Bonjour. Metoda nouă, mînuită de altfel cu mult tact în cartea de faţă, este cea psihanalitică, cea care tinde să acceadă, prin intermediul temelor şi al imaginilor recurente într-o operă de artă, la structura psihică de adîncime a artistului. Iar operele interogate de autoare aparţin celor două mari veacuri culturale latine, veacurile întîi.

Nu este vorba, bineînţeles, de o radiografiere completă a tuturor spiritelor creatoare ale acelui timp, ci de urmărirea unui anumit filon, cel al dragostei profunde, instinctive, sentimentale şi nu raţionale, individuale şi nu civice, spontane şi nu politic inculcate, pentru locurile natale — sau substitutele lor —, pentru *la petite patrie*. Este lesne de înţeles de ce acest sentiment general uman, care risca, pe de o parte, să intre în conflict cu marele patriotism concentrat oficial în jurul Romei, iar pe de alta să contracareze, prin duioşia lui, sistemul de educaţie viril al romanilor şi idealul de *grauitas*, nu a putut beneficia în antichitatea latină de o libertate de exprimare egală cu cea din cultura modernă. Aceasta este deci premisa majoră a cărţii: pulsiuni individuale, fireşti şi profunde, se află reprimate, cenzurate de presiunea unei ideologii severe. Premisa minoră postulează că dubla ipostază a Romei — totodată *patria communis*, deci obiect de *caritas*, şi cuceritoare aspră a micii patrii — în conştiinţa scriitorilor, cei mai mulţi, cum se ştie, neromani, trebuie să fi creat stări conflictuale grave, chiar dacă uneori inconştiente (p. 86—110, *Conflits psychologiques*). Concluzia se impune: cele două tipuri de tensiune nu au cum să nu irupă în operele literare, şi anume într-o expresie structurată pe două nivele, cel explicit, deliberat, şi celălalt, mai subtil, al imaginilor şi simbolurilor care traduc subconştientul.

Ampla analiză (peste şase sute de pagini) se divide în patru mari secţiuni. Cea dintîi, *Les deux patries*, face o incursiune în istoria conceptului roman de patriotism, de la vechile mituri despre aborigeni, naşterea Cetăţii şi instaurarea republicii, la ideologia patriciană sintetizată în modelul *mos maiorum*. Se trece apoi la antagonismul Roma/Italia şi la treptata lui atenuare datorată mai ales prestigiului politico-cultural al Cetăţii şi puterii ei de asimilare. Cum era de aşteptat, se cercetează apoi termenii care exprimă noţiunile de patrie şi de patriotism (*patria, domus, sedes*; *pietas, caritas, amor, officium*) şi se constată, pe text, atît ambiguitatea lor, cît şi demonetizarea lor treptată, imputabilă retoricii patriotarde. (Vrînd pesemne tocmai să scape din convenţional şi-a numit Cicero iubirea pentru Arpinum un *nescio quid.*)